

[B] **EEN ACHTERHOEKSE BARON EN ZIJN OBSESSIE VOOR DUITSE FILOSOFEN. “DE STOK VAN SCHOPENHAUER” VAN H.C. TEN BERGE**

Na *Ontluisd verleden* (2006) is de auteur H.C. ten Berge in *De stok van Schopenhauer* (2012) opnieuw aan de slag gegaan met de historische werkelijkheid, waarbij hij fictieve en bestaande personages met elkaar vermengt. Voor ik inga op dit nieuwe boek, eerst iets over de voorgeschiedenis. In het mengelwerk *Vrouwen, jaloezie en andere ongemakken* (1996) nam Ten Berge tien korte “veldnotities” op. Een ervan betreft zijn jeugdige kennismaking met de psychoanalyse, een periode dat hij over deze discipline alles las wat hij te pakken kon krijgen. Opeens stuitte hij op de filosoof Ludwig Klages, die in zijn jonge jaren tot de literaire kring van Karl Wolfskehl en Stefan George in München had behoord. Tot Ten Berges verrassing zou de vrijwel vergeten Klages dertig jaar later zijn pad weer kruisen, “deze keer in een geheel andere en nooit vermoede context”. Die context vormt Klages vriendschap met Theodor Lessing en zijn liefdesrelatie met Franziska Gräfin zu Reventlow. Deze vrouw is in 1999 het onderwerp van de bibliofiele uitgave *Eerste sneeuw of Fanny zu Reventlow doet Diepenheim aan* (later gebundeld in Ten Berges *Schimmen in de kloostertuin*, 2008).

Eerste sneeuw blijkt nu de proloog te zijn van de monumentale “roman” (450 dikbedrukte pagina’s inclusief nawerk) die Ten Berge het licht heeft doen zien in de rol van “bezorger”. De “auteur” is Sweder van Anholt en de titel luidt voluit: *De stok van Schopenhauer. Kroniek van twee en meer levens*. Dat Ten Berge aan het project heeft gewerkt van “november 2009 - december 2011”, zoals hij aan het slot vermeldt, klopt dus niet helemaal.

Grofweg lijkt het geheel een negentiende-eeuwse mystificatie. Iemand vindt papieren en ordent die. Umberto Eco en vele anderen revitaliseerden dit genre. Een tamelijk recent en boeiend Nederlandstalig voorbeeld is *De drie bedriegers Mozes, Jezus en Mohammed* van Jan Pieter Guépin. Ten Berges nieuwe project is gecompliceerder van constructie, ook gecompliceerder dan *Ontluisd verleden*. In feite gaat het om de levens van Reventlow, Klages en Lessing. Eigenlijk ook om dat van het “monster” Fritz Haarmann, die in 1924 in Hannover veroordeeld werd

Groepsfoto met Albert Verwey, Stefan George, Karl Wolfskehl, Alfred Schuler en Ludwig Klages, Foto Geheugen van Nederland / Universiteit van Amsterdam.

voor het vermoorden van 24 jongens. Deze levens worden verteld door de al genoemde Sweder van Anholt, een gegoede edelman die in de Achterhoek woont en als scholier in Duitsland bevriend raakte met Reventlow. Na haar dood in 1918 begint Sweder zich systematisch te verdiepen in haar leven. Dat doet hij aan de hand van haar publicaties, maar ook die van haar vriend Klages en diens *Münchener Kosmiker*-kring, waartoe naast de reeds vermelde Wolfskehl en George ook Alfred Schuler en de Nederlander Albert Verwey werden gerekend. Uiteraard verwerkt Sweder ook de publicaties over deze lieden.

Globaal speelt het eerste deel van *De stok van Schopenhauer* (Reventlow/Klages) in München en het tweede deel in Hannover (Lessing). Dat laatste begint weliswaar met de vriendschap tussen de scholieren Klages en Lessing, maar concentreert zich al snel op de laatste.

Sweder vertelt ook het een en ander over zijn privéleven in de Achterhoek: over zijn jonge dochtertje en zijn vrouw, die kort na elkaar aan de Spaanse griep overleden; over de drie minnaressen die hij daarna had en over de tweelingzonen die de griep overleefden.

We zijn nog niet klaar met de constructie van *De stok van Schopenhauer*. Want Sweder is in zijn project over de Duitse intellectuelen nooit verder gekomen dan het stadium van uitgewerkte aantekeningen. Zijn kleinzoon Detlev is degene die het boek samenstelt uit de aantekeningen en ons eveneens vertelt over zijn privéleven. Hij voorziet de aantekeningen

van zijn grootvader van kritisch commentaar, inclusief de reeds genoemde proloog. Omdat het boek een nawerk heeft, blijkt de eerste laag dus die van de auteur van de proloog en de bezorger van het nawerk (en daarmee het gehele boek) te zijn: Ten Berge kennelijk. Met Detlev als tweede laag en Sweder als derde.

Zonder het spel met deze gecompliceerde constructie was Ten Berges project wellicht moeilijker leesbaar. Het saaie, dwangmatige rondneuken van Reventlow contrasteert hevig met het feit dat zij tegelijkertijd een begaafde en onafhankelijk denkende essayiste en romanschrijver was. Haar netwerk was dan ook niet dat van een groupie. Interessante figuren als Oskar Panizza, Rainer Maria Rilke en Frank Wedekind waren haar collega's. De beschreven filosofie van Klages en de *Kosmiker* lijkt ons tegenwoordig een pretentieuze vorm van warhoofderij. De dichter Stefan George lezen wij niet meer. Maar vooral de filosofische meningsverschillen tussen de jonge Klages en Lessing blijven te gezwollen, te incoherent en te zinledig voor onze dagen.

Daarom heb ik bekeken of Menno ter Braak mij over deze Duitse filosofen kon verlichten, omdat Sweder de Enschedese literator W.M.L. van Leeuwen kende, die contact met Ter Braak onderhield. Ter Braak (overigens eveneens een geboren en getogen Achterhoeker) noemt Lessing in 'Huizinga voor de afgrond'. De twintigste-eeuwse geschiedenisfilosofie schiep volgens Ter Braak "een kritische houding, een betrekkelijke verhouding tussen de historicus en zijn

verleden". Zowel voor conservatieven als voor de "uiterst linkse" Theodor Lessing geldt: "Zij vernielen allen het naïeve realisme, dat toch de basis vormt van de 'waarlijk historischen geest'."

In de bundel *Politicus zonder partij*, in het hoofdstuk 'Nietzsche contra Freud', heeft Ter Braak het over: "Ludwig Klages, uitmuntend grapholoog, maar behept met een filosofischen clownsstijl van de ergste soort (...) schrijft een boek over *Die psychologischen Errungenschaften Nietzsches*, waarin hij meer dan honderd bladzijden nodig heeft, om Nietzsche tegenover de filosofen te verontschuldigen, tot zijn eer moet ik er aan toevoegen, dat ditzelfde boek enige voortreffelijke, lichtvoetige gedeelten bevat, te weten de overtalrijke citaten uit de werken van Nietzsche zelf." In het titelessay uit *Politicus zonder partij* stelt Ter Braak vanwege het gebrek aan humor "geen contact [te] kunnen krijgen met Goethe, of Edgar Allan Poe, of Ludwig Klages". In een ander essay over Nietzsche stelt Ter Braak dat Nietzsche geen voorloper van de nazi's is, maar Klages wel.

Bij zijn boekbespreking 'Stefan George en Albert Verwey' ten slotte vermeldt Ter Braak de "curieuze foto van George en zijn intimi, waarop Karl Wolfskehl, Alfred Schuler, Ludwig Klages en Verwey zelf om de meester zijn gegroeped". Het is een van de foto's die Ten Berge heeft opgenomen in *De stok van Schopenhauer*. Uit Verweys boek over George haalt Ter Braak de anekdote dat deze dichter uiterst streng was: "Als Ludwig Klages van een bijeenkomst 'spijbelt' is hij zoiets als schoolziek!" Exit Klages dus, wat Ter Braak betreft.

Lessing daarentegen mag blijven van de hedendaagse lezer, een veel boeiender figuur dan Klages. Nadat de vriendschap met Klages verbroken is, ontwikkelt Lessing zich tot een uiterst onafhankelijke denker met radicale ideeën over natuurbescherming die in onze tijden niet zouden misstaan. In zijn jeugd als controversieel publicist wordt hij gruwelijk aangevallen door Thomas Mann, die zich daarbij onverwacht als een standaardantisemit laat kennen. Als jurist en journalist houdt Lessing zich later bezig met de seriemoordenaar Haarmann en weet daarbij de letterlijke betrokkenheid van de Hannoverse justitie aan de kaak te stellen. Na Hitlers machts-overname in 1933 vlucht de kritische Jood Lessing naar Bohemen. Helaas weten ook daar de lange messen van Hitler hem te bereiken.

Na een fraaie proloog, gevolgd door dito hoofdstukken over Detlev en Sweder, vergt Ten Berge in de rest van het eerste deel wel erg veel van zijn lezer. Hoe sympathiek ook, Reventlow gaat niet tot de verbeelding spreken. Pas in het tweede deel, na het boeiende leven van Lessing en de hoofdstukken waarin we nog meer autobiografische informatie van grootvader en kleinzoon Anholt vernemen, komt het project tot leven. Tekenend is het dat pas laat een interessante confrontatie tussen Sweder en Klages plaatsvindt. De Achterhoeker woont in 1935 een lezing van Klages bij en verwijt hem de invloed van Lessing niet toe te geven. Zulke confrontaties tussen fictieve en bestaande personages had de lezer eerder en vaker willen zien. Want juist rond die fictieve personages lezen we "vintage Ten Berge".

AUGUST HANS DEN BOEF

H.C. TEN BERGE, *De stok van Schopenhauer. Kroniek van twee en meer levens*, Nieuwe Doelen, Amsterdam, 2012, 450 p.